

Interreg - IPA CBC
Italy - Albania - Montenegro

AIDA

AIDA

Adriatic Identity through Development of Arts

DESK RESEARCH

Teatro Koreja

FONDAZIONE
MOLISE CULTURA

This project is co-financed by the European Union under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA II)

Project description

The AIDA (Adriatic Identity through Development of Arts) project was created with the aim of demonstrating that the entire program area (Italy, Albania and Montenegro) can be considered from a single point of view, highlighting the common elements that exist among citizens and the communities of reference, according to an Adriatic identity model based on the awareness of the memory of the communities.

This model develops along interesting research paths, from academic to artistic, creating networks of local communities in the “pilot cities” of Lecce, Campobasso, Tirana and Ulcinj, put together with the aim of creating a cross-border network of communities in the Adriatic area.

With a view to the development and follow-up of the project, which aims to transfer this model to other cities, artistic projects were carried out in the pilot areas that actively involved communities and stakeholders through in-depth work on memory recovery, storytelling and performative activities. The results of each activity have given rise to a single work of contemporary art: an original theatrical production that involves artists from all areas. The involvement of the communities of Lecce, Campobasso, Tirana and Ulcinj is also developed through the creation of four showcases for the purpose of a possible development and implementation of the Adriatic identity model.

AIDA is a project co-financed by European Union under the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA II) Interreg IPA - CBC Italy - Albania - Montenegro.

OLSI LELAJ

**KOMBINAT-TIRANA:
ISSUES ON MEMORY AND IDENTITY**

**KOMBINAT-TIRANA:
ISSUES ON MEMORY AND IDENTITY**

English Summary

This report, prepared in the framework of the AIDA project, seeks to present a cornerstone of ethnographic research conducted in the Kombinat neighborhood. The issues arising from the empirical material are numerous and represent additions to human realities through which the identity physiognomy of the Combine as an urban formation is articulated. Research optics deliberately appeals to the versatility of Kombinat's personal biography and life history. As such, micro-history is invited as a witness to the historical and contemporary processes through which the character of Kombinat as a neighborhood of Tirana is formed.

Albanian Summary

Ky raport i përgatitur në kuadër të projektit AIDA, rreket të paraqesë një korrënzë të kërkimit etnografik të zhvilluar në lagjen e Kombinat. Çështjet që burojnë prej lëndës empirike janë të shumta dhe paraqesin shtesëzime realitësh njerëzore nëpërmjet të cilave artikullohet fizionomia identitare e Kombinatit si formacion urban. Optika kërkimore e apelon qëllimisht polivikalitetin e biografisë personale dhe historinë jetësore të Kombinatit. Si e tillë mikro historia ftohet si dëshmitare e proceseve historike dhe bashkëkohore nëpërmjet të cilave formohet karakteri i Kombinatit si lagje e Tiranës.

1.

Tirana neighborhoods have their own distinctive histories of formation and development as urban realities. The urban history of Kombinat, one of the neighborhoods of the capital, known in the administrative jargon as Unit 6, is closely linked to the history of the communist dictatorship in Albania. The neighborhood was born and developed together with the rise of the textile factory "Stalin". The latter began to be built in the early 50's of the last century. Compared to the most traditional neighborhoods of the Capital, Kombinat has its own date of birth. July 31, 1949 is carved in the cornerstone of its foundations and marks the beginning of works for the construction of the Textile Factory. Perhaps, it can be stated that this neighborhood it is among the few urban formation the history of which has been documented in details in the state bureaucracy in modern Albania. In the state archives there are thousands of pages located in dozens of files that talk about the *written life* of Kombinat as industry and as urban formation. The nature of documentation is not just written but also visual and audio. Dozens of hours of shooting made by Kinostudio Shqipëria e Re

1.

Lagjet e Tiranës kanë historitë e tyre dalluese të formimit dhe zhvillimit si realitete urbane. Historia urbane e *Kombinatit*, një nga lagjet e kyeqytetit, njohur në zhargonin administrativ si *Njësia Bashkia 6*, është e lidhur ngushtë me historinë e diktaturës komuniste në Shqipëri. Në thelb, kjo lagje lindi dhe u zhvillua bashkë me *Kombinatit tekstile "Stalin"* që filloi të ndërtohej në agun e viteve 50' të shekullit të kaluar. Në krahasim me lagjet më tradicionale të Kryeqyteti, *Kombinati* e ka datën e lindjes. 31 Korrik 1949 është skalitur në gurin e themeleve dhe shënon nisjen e punimeve për ngritjen e *Kombinatit të Tekstileve*. Ndoshta është ndër lagjet e pakta historia e ngritjes dhe zhvillimit të së cilit është dokumentuar imtësisht në burokracinë shtetërore. Në arkivin e shtetit gjenden mijëra faqe në dhjetra dosje që flasin për *jetën shkresore* të Kombinatit si industri dhe formacion urban. Dokumentimi, sakaq nuk është vetëm shkresorë por vizualë dhe tingëllorë. Dhjetra orë xhirimi të bëra nga *Kinostudio Shqipëria e Re* na tregojnë nëpërmjet imazheve lëvizëse proceset e ngritjes së industrisë tekstile dhe bashkë me të ngritjen e pallateve, dyqaneve, hapësirave

show us through moving images the processes of the erection of the textile industry and together with it setting up apartment blocks, shops, recreation areas, schools, and nurseries for the workers and their families. The voices of workers or factory managers were also recorded on radio shows broadcast by Radio Tirana. Kombinat even had its own radio, Radio Kombinati, which broadcasted radio shows that were prepared and consumed only by the people living in the neighborhood who call themselves now-a-days as *kombinats*. Throughout the dictatorial period the factory district grew as an industrial urban space and constantly expanding both by the internal migration of the labor force to and by the natural growth of the population inhabiting it.

With the fall of communism in Albania, the entire economic structure set up by the dictatorship fell apart. Kombinat as an industrial reality vanished together with the last factory that closed down in the year 1996. People had to get used to living in the neighborhood of Kombinat without the textile factory from which it took its name. The post-communist transition, as in the rest of Albania, was articulated in the neighborhood through the idea

çlodhëse, shkollave, dhe çerdheve për punëtorët dhe familjet e tyre. Paralelisht, zërat e punëtorëve apo drejtuesve të fabrikave janë rregjistruar nëpër emisione radiofonike që transmetonte Radio Tirana. Madje Kombinati kishte edhe radion e vet, *Radio Kombinati*, me emisione radiofonike që përgatiteshin dhe konsumoheshin vetëm nga *kombinatsit*. Përgjatë gjithë periudhës diktatoriale lagjia e kombinatit frymoi si një hapësirë urbane industriale e cila zgjerohej vazhdimisht si nga migrimi i brendshëm i fuqisë punëtore ashtu dhe nga rritja natyrale e popullësisë.

Me rënien e komunizmit në Shqipëri, ra edhe e gjithë struktura ekonomike e ngritur prej diktaturës. Kombinati si realitet industrial shuhet bashkë me fabrikën e fundit që mbyllet rreth viteve 1996. Njerëzit duhet të mësoheshin të jetonin në lagjen e Kombinatis por pa *Kombinat*in prej të cilit mori emrin. Tranzicioni post-komunist, si në pjesën tjetër të Shqipërisë, u artikulua dhe këtu nëpërmjet *teorisë së shokut*, sipërmarrjes private, pluralizmit politik, emigracionit, papajtueshmërisë me të tashmen dhe shpresës për të ardhmen. Me mbylljen e *industrisë dhe sektorit publik të prodhimit*

and praxis of shock theory, the rise of private enterprises, political pluralism, immigration, the uncertainties of the present and the hope for the future. With the closure of the state owned industrial sector, the neighborhood was faced with a huge unemployment. Poverty sat cross-legged at peoples table. Many *kombinats* emigrate abroad, others tried to capitalize on the acquired skills in the factory working in the private sector. Whoever had the opportunity left the Kombinat, but that it did not mean the neighborhood was emptied by people. In the first decade of the transition new residents came to Kombinat. They migrated from the poorest regions of Albania, escaping poverty with the hope that they will find new opportunities in the Capital. They took refuge where they could, where they dared. Some had money to buy the homes of those residents who left or want to leave to the city center or emigrated abroad. Others found a home in the empty spaces of the textile factory or "occupied" land and build houses in the fields of the nearby former agricultural enterprise. These practices were an integral part of and shaped the post-socialist Albanian urban physiognomy. In the public jargon they are identified as informal

kombinatsit u përballen me papunësinë. Varfëria ulet këmbëkryq në tryezat e tyre. Shumë kombinatsa emigrojnë, të tjerë përpiqen që zanet e fituara t'i kapitalizojnë në sipërmarrje private. Kush kishte mundësi largohet nga *Kombinati*. Por kjo nuk do të thotë se lagjija zbazet. Në dekadën e parë të tranzicionit banorë të rinjë i shtohen Kombinatis. Ata vinë nga zonat më të varfëra të Shqipërisë. I arratisen skamjes me shpresën që në Kryeqytet do të gjejnë mundësi të reja. Strehohen aty ku munden, aty ku guxojnë. Kush ka mundësi blen shtëpitë e atyre banorëve që kanë ikur ose që duan të ikin drejt qendrës së qytetit ose në emigracion. Të tjerë strehohen në hapësirat bosh të Kombinatis ose "zënë" tokë e ndërtojnë shtëpi në fushat e ish-ndërmarrjes bujqësore aty pranë. Nëpërmjet këtyre praktikave që bëhen pjesë integrale e ndryshimit të fizionomisë urbane postsocialiste shqiptare mori form çfarë zhargoni publik e cilësoi si *zona informale*. Këto të fundit shfaqen në praktika si: ndërtime paleje në toka ish-ndërmarrjesh bujqësore, në shtesa pallatesh e apartamentesh, zënie zytrash a kapanonesh e kthimi i tyre në shtëpi banimi. Fenomeni është më i gjerë dhe nuk limitohet vetëm në zgjerimin dhe krijimin e

areas or informal building to include: constructions on the lands of former agricultural enterprises, additions to palaces and apartments (shtesa), occupation of offices or silos to be return in residential houses. The phenomenon is broader and is not limited only to the expansion and creation of new urban spaces in the capital. The informal area articulates multi-layered practices where the state is excluded from people-to-people relationships and practices. Perhaps it is the practice of *laissez-fair* that together with its ideology, formulated, materialized and legitimized the informal area. Functionally, the informal area was an instrument and mechanism for tackling poverty and affronting the radical change from central to market-oriented economy. However, the informal area became also the nest of new power relations in post-socialism.

In this respect, the neighborhood of the Kombinat expanded as the capital did through the informal areas reflected in constructions and also in other practices especially in the economic field. The first decades of transition confront urban Albania, including the neighborhood Kombinat, with the abandonment

hapësirave të reja urbane në kryeqytet. Zona informale artikulon praktika shumë shtresore ku shtetërorja është jashtësuar ose është nxjerr jashtë marrëdhënieve dhe praktikave të njerëzve. Mbase është praktika e *laissez-fair* që bashkë me ideologjin e saj, formuloi dhe materializoi *zonën informale*. Funksionalisht, zona informale kthehet në mekanizmin për tu përballur e lakuar sadopak varfërinë.

Në këtë aspekt, lagjia e kombinatit, zgjerohet ashtu si dhe kryeqyteti ndërmjet zonave informale si në aspektin ndërtimor ashtu dhe të praktikave të tjera që shfaqen veçanërisht në fushën ekonomike. Dekadat e para të tranzicionit e përballin urbanen shqiptare përfshirë këtu dhe lagjen e kombinatit me braktisje prej shtetit. Publikja përshfaqet në rrugë të pasfaltura, trotuarë të zaptuar nga sipërmarrja private, me shërbime publike të cungura dhe mosfunksionim i institucioneve publike. Praktikrat neoliberalë dhe keqqeverisja i zhbejnë asetet e shtetërores trashëguar prej komunizmit. Privatizimi mbështet politikisht dhe bashkë me artikulumin e lirive të reja, shikohet si leva e Arkimedit për të ngritur ekonominë shqiptare dhe siguruar mirëqenien e njerëzve. Por, politikrat e privatizimit

from the state. Unpaved streets, sidewalks occupied by private enterprise, a truncated public services and dysfunctional public institutions depict the post-socialist public space. Neoliberal practices and the bad governance seem to have eroded the assets of the state inherited from communism. Privatization of public assets supported politically and together with the articulation of new freedoms, it is seen as Archimedes' lever to build the economy and together with it to ensure the well-being of the people. But privatization policies did not meet people's expectations. Informality and remittances of emigrants played an important role in the economic growth and social stability, especially after the tragic events of 1997 in Albania.

As a neighborhood perceived almost as an inorganic part of the Capital, and at the same time as an integral part of it, Kombinat benefited from the constructions boom during the 2000s. New residential blocks were built in the fields of the former agricultural enterprise or in the fields where construction was possible. New residents are added to the area. The neighborhood expands and the population grows. In the most complete study

nuk i përmbushën pritshmëritë e njerëz. Informalitetit dhe remitancat e emigrantëve do të luajnë role të rëndësishme në ngritjen ekonomike dhe në stabilitetin shoqërorë sidomos pas ngjarjeve tragjike të vitit 1997 në Shqipëri.

Si lagje e perceptuar gati-gati si pjesë jo organike e Kryeqyteti, dhe njëherazi pjesë integrale e tij, Kombinati përfshihet nga *Boom-i* i ndërtimeve gjatë viteve 2000. Blloqe të reja banimi u ndërtuan në fushat e ish-ndërmarrjes bujqësore apo në terrene ku ndërtimi ishte i mundur dhe i pamundur. Banorë të rinjë i shtohen kombinatit. Lagjia zgjerohet dhe popullësia rritet. Në studimin më të plotë që kemi deri më tani mbi *Kombinatit* të bërë nga një ekip sociologësh italian dhe shqiptarë, në drejtimin e sociologut italian Luigi Za (2012) na ofrohet një panoramë e shtesëzuar dhe një analizë sociologjike mbi të djeshmen dhe tranzicionin e lagjes. Za vlerëson duke iu referuar kyetares së minibashkësisë së kohës se popullësia e rregjistruar si resident në kombinat të ishte 62.000 banorë. Por, në realitet numri vlerësohej të ishte më i lartë pasi një pjesë e mirë e tyre ishte e peregjistruar. (2012: 127). Dy vite pas

we have so far on Kombinat made by a team of Italian and Albanian sociologists, under the direction of Italian sociologist Luigi Za (2012) we are offered an additional overview and a sociological analysis on the past and the transition of the neighborhood¹. Za estimates referring to the mayor of the municipality unit of the time that the population registered as a resident Kombinat was nearly 62,000 inhabitants. But, in reality the number was estimated to be higher as many were not registered. (2012: 127).

Two years after the publication of the book, the registered population in Kombinat was estimated to be 87,000 inhabitants, while in reality the number is predicted to be around 120,000 inhabitants.² Today, according to official data it is estimated that Kombinat neighborhood has 77,620 registered inhabitants while the number of households is estimated to be 25,360 units. For many decades the neighborhood of the Kombinat was a site of industrial production, while today, it is estimated to

¹ Za, L. 2012. *Kombinat: Storia e vita quotidiana di un quartiere simbolo di Tirana*. Besa edition.
² Bezat, D. *Bashkia lë në harresë 120 mijë banorët e Kombinatit*, Gazeta Shekulli, 09.09.2014.

botime të librit, popullësia e regjistruar në Kombinatit vlerësohej të ishte 87. 000 banorë, ndërsa në realitet numri parashikohet të ishte rreth 120.000 banorë.¹ Ndërsa sipas të dhënave zyrtare vlerësohet se Lagjia e Kombinati ka sot 77.620 banorë të regjistruar, ndërsa numri i familjeve vlerësohet të jetë 25.360.² Hendeku mes shifrave zyrtare dhe realitetit është jo i vogël. Numri real i banorëve duhet të jetë më i lartë se sa pohet zyrtarisht. Për shumë dekada *lagjia e kombinati ishte një truall i prodhimit industrial*, ndërsa sot, vlerësohet të ketë rreth 500 biznese që variojnë nga fasoneritë deri tek shërbime të ndryshme.³

Sa më lart është një paraqitje jashtëzakonisht e përmbledhur kronologjike që tregon se sa e madhe dhe komplekse është historia e këtij formacioni urban. Ky raport i përgatitur në kuadër të projektit AIDA, rreket të paraqesë një korrënzë të kërkimit etnografikë të zhvillua në *Kombinat*. Çështjet që burojnë prej lëndës empirike janë të shumta dhe paraqesin shtresëzime realitesh njerëzore nëpërmjet

¹ Bezat, D. *Bashkia lë në harresë 120 mijë banorët e Kombinatit*, Gazeta Shekulli, 09.09.2014.
² Njësia administrative nr.6, Tirana.al
³ <https://www.tirana.al/njesia-administrative/njesia-nr-6#>, konsultuar për herë të fundit 12.03.2021

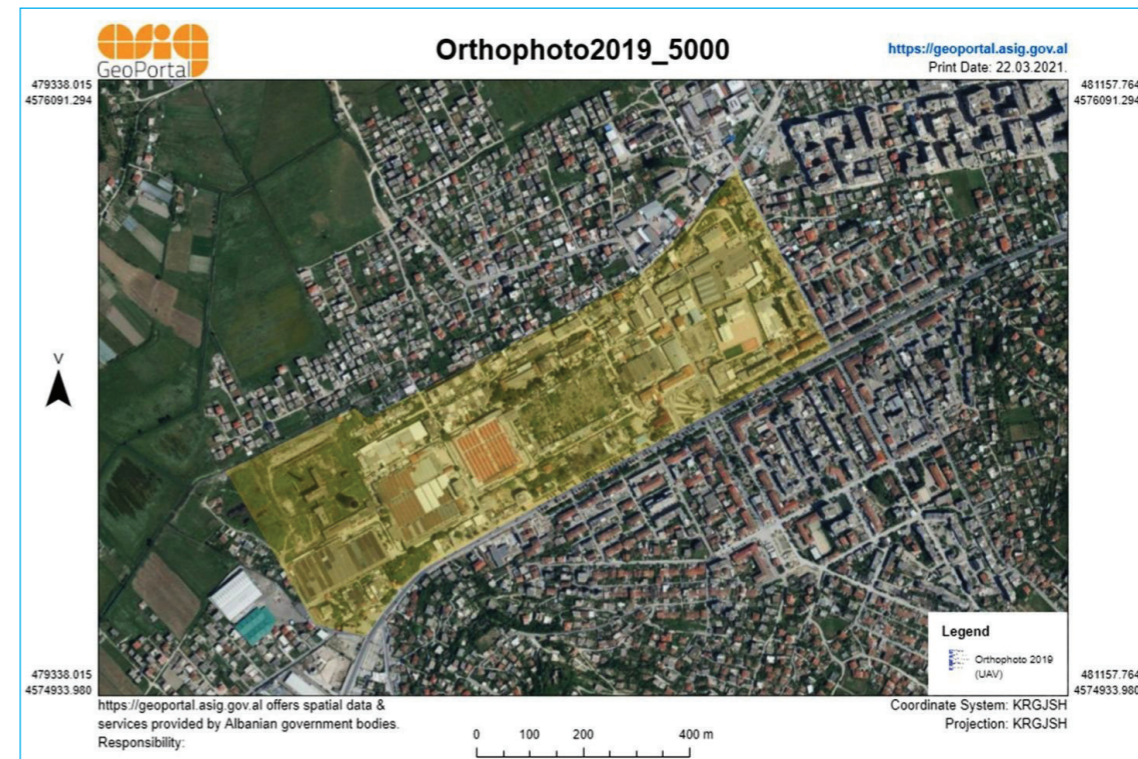

Foto 1. Aerial view of the neighborhood of Kombinat.

Foto 1. Pamje ajrore e lagjes se Kombinatit.

have about 500 businesses ranging from manufacture to various type of services.³

The above is an extremely concise chronological presentation that shows how large and complex is the history of this urban formation. This report, prepared in the framework of the AIDA project, seeks to present some conclusions deriving from the ethnographic research conducted in Kombinat. The issues arising from the empirical data are numerous and represent layers of human realities through which the identity of the Kombinat as an urban formation is articulated. The research optic deliberately appeals to the versatility of people's biography and life history as Kombinat. As such, micro-history is invited as a first hand witness big historical processes through which the "character" of Kombinat as a neighborhood of Tirana is formed.

Fieldwork guidelines and the general principles developed under this research methodology for data generation under the label of ethnography guide the researcher to conduct direct observations, in-depth interviews ba-

³ The municipality of Tirana administrative unite nr.6, <https://www.tirana.al/njesia-administrative/njesia-nr-6>

të cilave artikullohet fizionomia identitare e Kombinatit si formacion urban. Optika kërkimore e apelon qëllimisht polivikalitetin e *biografisë personale* dhe historinë jetësore të *Kombinatit*. Si e tillë mikro historia ftohet si dëshmitare e proceseve historike dhe bashkëkohore nëpërmjet të cilave formohet karakteri i Kombinatit si lagje e Tiranës.

Puna e terrenit dhe parimet e përgjithshme të zhvilluara nën këtë metodologji kërkimore për gjenerimin e të dhënave nëpërmjet *etnografisë* e udhëzojnë kërkuesin të zhvillojnë vëzhgime të drejtpërdrejta, intervista të thelluara bazuar në pyetësorë gjysëm të strukturuar me informant kyç, të rri gjatë me komunitetin nën vëshjim etnografik, të marrë pjesë në jetën e përtidhme të njerëzve dhe me rradhë. Në thelb propozimi i kërkimit etnografik kërkon që studiuesi të përftojë atë që Micheal Hertzfeld do të quante "intimitet kulturor" (*cultural intimacy*). Kërkimi për këtë raport në kuadër të projektit AIDA e ka vendosur kërkimin etnografik si metodologjinë bazë për gjenerimin e materialit empirik. Në këtë kuadër u ndërtua një pyetësori specifik me pyetje gjysëm të strukturuar që në thelb duhet ta ndihmon studiuesin në orietimin e bisedave

sed on semi-structured questionnaires with key informants, long-stay with the community under ethnographic observation, participate in the daily life of people and so on. In essence, the ethnographic research proposal requires the researcher to obtain what Michael Herzfeld calls "cultural intimacy." The research for this report within the AIDA project adopted the ethnographic method as the basic methodology for generating empirical data. In this context, a specific questionnaire was constructed with semi-structured questions that should basically help the researcher in orienting the conversations with his interlocutors. The questionnaire focused on the life stories of the people who gave life to the Kombinat neighborhood. Specifically the questions traced the stories of the individual's arrival and settlement in Kombinat, people's relationships with work, neighborhood, identity dynamics, social relationships, social rites, life cycles, education and vocational training, experiences with the transition and the relationship with the present. Also a set of questions sought to observe and understand the social events that have created common life contexts for people through which the idea of a distinctive collective identity could have been articulated in

me interlocutorët e tij. Pyetësori kishte në fokus historitë jetësore të njerëzve që i dhanë jetë lagjes së kombinatit. Specifikisht pyetjet gjurmonin historitë e ardhjes dhe vendosjes së individit në *Kombinat*, raportet e njerëzve me punën, fqinjësinë, dinamikën identitare, marrëdhëniet sociale, ritet shoqërore, ciklet e jetës, edukimi e formimi profesional, eksperiencën me tranzicionin dhe raportin me të tashmen. Po ashtu një grup pyetjesh kërkonte të vërente dhe të kuptonte *ngjarjet shoqërore* që kanë krijuar kontekste të përbashkëta jetësore për njerëzit nëpërmjet të cilave artikullohet *ideja e një identiteti dallues kolektiv* në këtë formacion urban. Në këtë kërkim identiteti kuptohet si një seri procesesh dinamike nëpërmjet të cilave individit dhe kolektivitetit krijojnë një vetëdije kolektive dhe përkatësie me formacionet urbane. Ndaj, si shprehet kombinati si vetëdije kolektive e përkatësie dhe se cilat janë proceset historike, sociale, kulturore dhe ngjarjet shoqërore që i japin dhe formojnë këtë realitet urban si të tillë, qenë ndër çështjet mbi të cilat gjurminin u fokusua gjatë mbledhjes së të dhënave në terren.

this urban formation. In this research, identity is understood as a series of dynamic processes through which the individual and the collectivity create a collective consciousness and a sense of belonging to an urban formation. Therefore, how the Kombinat is expressed as a collective consciousness, a place of belonging and what were/are the historical, social, cultural processes and social events that gave form to this urban reality as such, were among the issues on which our work mostly focused during data collection in the field.

In addition to field observations and in-depth interviews with residents of the neighborhood, the search focused also on social groups in the virtual world that have been formed on the premise of being “Kombinac” or people from Kombinat. The research focused on 3 groups formed on the Facebook virtual platform, namely: *ish-Kombinati Tekstileve Tirana*, *Kombinat City (Official)* and *Kombinats te gjitha vendeve dhe te gjitha koherave, bashkohuni*. These virtual communities help the researcher as a mechanism for contacting people for interviews as well as for observing discussions and debates taking place between members. In particular the research stopped

Rrjedhimisht, përveç vëshgimeve në terren dhe intervistave të thellura me banorë të kombinatit, kërkimi u shtri edhe në grupet sociale në botën virtuale që janë formuar mbi premisën e të qenurit “Kombinac”. Kërkimi u fokusua në 3 grupe të formuara në në platëformën virtuale Facebook: *Ish Kombinati Tekstileve Tirana*, *Kombinat City (Official)* dhe *Kombinats të të gjithave vende dhe të gjitha kohrave, bashkohuni*. Këto komunitete virtuale i shërbyen studiesit si mekanizëm për të kontaktuar njerëz për intervista si dhe për të vëzhguar diskutimet dhe debatet që zhvillohen mes anëtarëve. Në vecanti kërkimi u ndal këtu të izolonte ato çështje nëpërmjet të cilave artikullohet *kombinati si hapësirë identitare*. Temat që diskutohen në këto grupe virtuale na tregojnë edhe për problematikat me të cilat ky komuniteti po përballet sot. Anëtarësia këtu është heterogjene dhe përbehet nga kombinats të vjetër dhe të rinjë. Ka shumë emigrantë që i përdorin këto komunitet virtuale si mënyrë për të vijuar lidhjet me njerëzit dhe me lagjen e kombinatit. Po ashtu edhe ata që vijojnë të jetojnë në lagje i shohin këto platëforma si mënyrë për të mbajtur lidhjet me njerëzit. Pjesa më aktive në këto platforma janë gjenerata e dytë e ish-

and isolated issues through which Kombinat is articulated as a place of belonging and identity. The topics discussed in these vital groups also tell us about the problems that these communities are facing today. The membership here is heterogeneous and consists of old and new Kombinats. There are many immigrants who use these virtual communities as a way to keep in touch with the people, the neighborhood and Kombinat. Those who continue to live in the neighborhood also see these platforms as a way to stay in touch with people that left the area. The most active members are the second generation of former workers of the Textile Factory. Many of them were born in the neighborhood, others came as workers or “cadres” in Kombinat. Others were married there. Others consider themselves newcomers. The discourses presented in these virtual communities give us insights on how people articulate the sense of collective identity in contemporary urban formations.

We should note that this research started with ambitious intentions, but the conditions dictated by the Covid-19 pandemic confronted the researcher with the reality of pandemic fear. Many of the scheduled interviews did not

punëtorëve të *Kombinatit tekstile*. Shumë prej tyre kanë lindur në kombinat, të tjerë kanë ardhur si punëtorë apo “kuadro” në kombinat. Të tjerë janë martuar aty. Të tjerë e konsiderojnë vetën si *kombinac të rinjë*. Realiteti ligjerimor që paraqitet në këto komunitete virtuale na jep të dhëna për mënyrën se si njerëzit e artikulojnë identitetin kolektiv në formacionet urbane bashkëkohore.

Na duhet të shënojmë që ky kërkim nisi me qëllime ambicioze, por kushtet e diktuar nga kontesti i pandemisë Covid-19 e përballën studiuesin me realitetin e frikës pandemike tek njerëzit. Shumë nga intervista e planifikuar nuk u zhvilluan edhe pse njerëzit fillimisht ishin të gatshëm të intervistoheshin. Refuzimi për intervista legjitimohej nga frika e infektimit sidomos për gjeneratën e parë të punëtorëve. Po ashtu, dimri që përshkoi të gjithë fazën kërkimore krijoi kushte jo të favorshme për të zhvilluar intervista në ambiente të hapura. Pavarësisht këtyre pengasave u arrit të zhvillohen disa intervista të thelluara cilat do të na ndihmojnë që nëpërmjet syve të individit të kuptojmë të djeshmen dhe të tashmen e lagjes së Kombinatis. Po ashtu kërkimi paraqet limite në aspektin gjinor pasi të intervituarit

Pic 2. Representation of Kombinat in the official website of the Municipality of Tirana.

take place even though people were initially willing to be interviewed. Refusal to be interviewed was legitimized for fear of infection especially for the first generation of workers. Also, the winter that pervaded the entire research phase created unfavorable conditions for conducting open-air interviews. Despite these obstacles, some in- depth interviews

Foto 2: Me këtë pamje prezantohet kombinati në faqen zyrtare të Bashkisë së Tiranës.

janë vetëm burra ndër moshat 50-80 vjec. Pavarësisht përpjekjes për të intervistuar ish-punëtorë, studiuesi dështoi suksesshëm në këtë aspekt. Arsyet e këtij dështimi lidhen sa me kontekstin kovidian aq edhe nga droja për tu intervistuar. Ndaj perspektiva e grave në këtë raport do të vi nga komentet e grave në komunitet virtuale të formuar rreth

were conducted which will help us to understand the past and present of the Kombinat neighborhood as seen and lived from the individual. The research also presents limits in terms of gender as the respondents are only men between the ages of 50-80. Despite trying to interview former female workers, it needs to be said that the researcher failed successfully in this regard. The reasons for this failure are related both to the Covidian context and to the fear of being interviewed from a man in some cases. Therefore the perspective of women in this report will come from the comments in the community virtual formed around Kombinat. This report fails to cover all the voices other inhabitants of the neighborhood such as the perspective of the Roma and Egyptian communities living there. Also the voice of the residents who came after the 90s in the neighborhood of Kombinat is left out of this report. The reasons are related to the limitations dictated by the covidian condition. The empirical material presented below tries to give us the perspective of the so-called autochthonous *kombinats*.

Kombinatit. Ky raport nuk arrin të përfshijë të gjithë zërat që banojnë këtë lagje, perspektiva e komunitëve romë dhe egjiptiane që jetojnë këtu nuk është përfshirë. Gjithashtu edhe zëri i banorëve që erdhën pas viteve 90-të në lagjen e Kombinatit është lënë jashtë këtij raporti. Arsyet janë të lidhura me kufizimet e diktuar nga *kushti kovidian*.

Lënda empirike që paraqitet mëposhtë përpiqet të na jap perspektivën e të ashtuquajturëve *kombinats autokton*.

2.

"I've been living here since '57. I am from Vaqarri[village]. At that time the director of [state enterprise] 21 December came to look for workers. There were no workers when the work for the Kombinat started. Workers were wanted, and he called us to the village. At that time my father came out first to come to Kombinat. And after a week he came and picks me up. I was 13 years old and I had just finished primary school. Dad was a laborer, preparing concrete, then he became a brigadier and hired me. I was initially dealing with the water supply of the workers. I poured them water from a jug and divided it into glasses. Then I started as a bricklayer. From the masonry assistant I became a plumber. I continued plumbing until the Kombinat was finished and handed over [to the Ministry of Industry]. When the construction was finished, having no staff, they kept me with some friends as a plumber, and assigned us to the factory. I was assigned to the dye factory. Others were assigned to other factories. And so I continued working in the Kombinat until I retired in '92"⁴

⁴ In this report the name of interviews are changed for ethical reasons.

2.

*"...kam ardhur këtu që në '57'. Jam nga Vaqarri. Atë kohë erdhi drejtori i 21 Dhjetorit për të kërkuar punëtorë. Se nuk kishte punëtorë atëherë kur filloi puna për Kombinatin. Kërkoreshin punëtorë, dhe na bëri thirrje në fshat. Në atë kohë doli baba im i pari për të ardhë në Kombinat. Dhe mbas një jave vjen dhe me merr mua. Isha 13 vjeç e sa kisha mbaruar filloren. Baba ishte punëtor, merrej me përgatitjen e betonit, pastaj u bë brigadier dhe më mori në punë. Unë fillimisht merresha me furnizimin me ujë të punëtorëve. Uajepsha me gjym dhe ua ndasha në gotë. Pastaj fillova si ndihmës murator. Nga ndihmës murator kalova hidraulik. Vazhdova hidraulik derisa Kombinati u dorëzua [Ministrit së Industrisë]. Dhe ne kaluam në varësi të industrisë si hidraulik. Kur mbaroi ndërtimi duke mos patur kuadro më mbajtën mua me disa shokë si hidraulik, dhe na caktuan në fabrika. Mua me caktuan në fabrikën e ngjyrosjes. Të tjerët u caktuan në fabrika të tjera. E kështu vazhdova punë në kombinat deri në vitin 92' kur dola në pension."*⁴

⁴ Në këtë raport të gjithë emrat janë ndryshuar për të ruajtur anonimatën e të intervistuarëve.

This is how the story of Meti began who considers himself one of the earliest inhabitants of the Kombinat. The meeting with him was mediated by Agron, a former postman at Kombinat, who was introduced to me by mutual friends. When I told him the purpose of my research and that I wanted to meet the people who founded the neighborhood, Agron was little surprised. I asked him if he did not understand me or rather misunderstanding me. His reluctance, as I reasoned, was related to the fact that many of the founders had passed away or had left the neighborhood to live with their children in emigration or other neighborhoods of the Capital. The few who remained were "isolated" in their houses to escape the covid. While presenting the research questions, I felt it reasonable to explain to Agron that when I used the word "founder of the factory" I meant the first "inhabitants" of the neighborhood. Laughing, he told me that Enver Hoxha and the polybureau had died long ago, and that he understood that my interest was for the first workers or for those he described as "Kombinat-founders". Agron was born in Kombinat. His parents, originally from the Southeast of Albania, came to Kombinat in response to the call that the state made for

Kështu e nisi tregimin e historisë së tij Meti i cili e konsideron vetën si njëri ndër banorët më të herëshëm të Kombinatis. Takimi me të mu ndërmjetësuar nga Agroni, ish-poster në Kombinat, i cili më që prezantuar nga miq të përbashkët. Kur i tregova qëllimin e kërkimit tim dhe se kisha dëshirë të takoja njerëzit që kanë themeluar Kombinatin, Agroni më pa pak i habitur. E pyeta nëse nuk po më kuptonte ose më mirë të themi mos po më keqkuptonte. Ngrurimi i tij, ashtu sic mu arsyetua, lidhej me faktin që shumë prej themeluesve të kombinatis kishin ndërruar jetë ose qenë larguar prej lagjes për të jetuar pranë fëmijëve në emigracion a në lagja të tjera të Kryeqytetit. Ndërsa ata pak që kishin mbetur ishin "izoluar" nëpër shtëpi për t'i shpëtuar kovidit. Gjatë parashtrimit të çështjeve kërkimore e ndjeva të arsyeshme ti shpjegoja Agronit që kur përdorja fjalën "themelues të kombinatis" kisha ndërmend "banorët" e parë të lagjes. Duke qeshur mu shpreh se Enver Hoxha dhe poliburoja kanë vdekur me kohë, dhe se më kuptonte që interesi im ishte për punëtorët e parë ose për ata që ai cilësoi si "Kombinat-formues". Agroni ka lindur në Kombinat. Prindërit e tij, me origjinë nga Juglindja e Shqipërisë erdhën në Kombinat

workers at that time. They were settled there around the 50s. From our data it seems that most of the workforce that gave life to the Kombinat as an industry and urban formation came from the peasantry and mainly from the areas of Southern Albania.

During our discussion, Meti remembers that “from Vaqarri, my father and I were the first two, then maybe a maximum of 10 people came as well. Workers also came from other villages in Tirana. Then they came from all over the country. The former director [Nexho Konomi] also went to Dropull, because he was from there, and brought many Dropullites, girls and boys. The south came much more than the villages of Tirana. From the North very few came. They were very few people I knew from the north. From Kukësi, there were around 10 people. My best friend with whom we worked together a lifetime, Gani Hima, was from Prushi. I had friends from Vaqarri. But my friends no longer live!”

Illir, around 60, who identifies himself as a *kombinac*, recalls an episode from his childhood that tells us about the “peasant” origin Kombinat workforce. His family was originally from

duke iu përgjigjur thirrjes që shteti asokohe bëri për punëtorë. Ata qenë vendosur aty rreth viteve 50-të. Nga të dhënat tona duket se shumica e puntorisë që i dha jetë kombinatit si industri dhe formacion urban vinte nga fshatarësia si formacion “klasorë” dhe kryesisht nga zonat e Jugut të Shqipërisë.

Meti gjatë diskutimit tonë kujton se “nga Vaqarri unë me babën kemi qenë dy të parët, pastaj mund të kenë ardhur dhe nja 10 vetë maksimumi. Vinin punëtorë edhe nga fshatra të tjerë të Tiranës. Pastaj erdhën nga të gjitha anët. Ish-drejtori [Nexho Konomi] vajti edhe në Dropull, se andej ishte, dhe solli shumë Dropullitë, vajza dhe djem. Jugu erdhi shumë më tepër sesa fshatrat e Tiranës. Veri ka patur shumë pak. Ishin me kokrra që njëfsha nga veriu. Nga Kukësi, ishin 10 veta. Shoku im më i mirë që kemi punuar bashkë një jetë, Gani Hima, ishte nga Prushi. Kisha shokë nga Vaqarri. Po shokët nuk më jetojnë më!”

Iliri, rreth të 60-ve, që vet identifikohet si *kombinac*, kujton një episod nga vegjëlja e tij që na tregon për origjinë “krahinore” të puntorisë së Kombinatatit. Familja e tij ishin me origjinë nga Dibra e Madhe dhe qe vendosur

Kombinati i tekstileve Tiranë

Pic 3. Construction of the apartments in Kombinat. You can notice the peasants with white turban. Source, “Ish-Kombinati i tekstileve”, facebook group.

Foto 3. Nga procesi i ndërtimit të apartamenteve në Kombinat. Dallohen fshataret e Shqipërisë së Mesme duke punuar me lopatë. Marre nga grupi virtual ne Facebook “Ish-Kombinati i Tekstileve”.

Dibra e Madhe and settled in Tirana during the 1930s, in what is known as the “Mehalla e Dibraneve”. When Iliri was 7 years old, his father was transferred to work in Kombinat. Consequently, he, together with his mother and brothers, left the neighborhood of “Dibrani” to live in Kombinat. During our conversation I asked him if he was upset when he came to Kombinat. He recalls that the biggest problem he had at the time, was when he went to visit his cousins in the old neighborhood after 3 months. Reason was related to the fact that his cousins were making fun of his dialect of the south he had pick in Kombinat, forgetting the dialect of central Albania they used in the Tirana.

3.

During the other interviews, the respondents stated that most of the residents of Kombinat came from the southern areas whereas the families from the northern areas of Albania were very few. Based on the data at our disposal we cannot be categorical regarding the peasant origins of workforce of Kombinat. But the perception and memory that comes to us from people tells aspects of truth: most of the first workers who came and settled in the Kombi-

në Tiranë gjatë viteve 1930, në atë që njihet si “Mëhalla e Dibraneve”. Kur Iliri qe 7 vjeç, babi i tij transferohet me punë në Kombinat. Rrjedhimisht ai bashkë me nënë dhe vëllezrit e tij largohen nga “mëhalla e dibraneve” për të banuar në Kombinat. Gjatë bisedës tonë e pyeta nëse ishte mërziur kur kishte ardhur në Kombinat. Ai kujton se mërzia më e madhe ka qenë kur shkoi për vizitë pas 3 muajsh te kushurinjtë e tij në lagjen e vjetër. “ *Ngaqë mbizontronte Toskëria, zonat e Vlorës, Beratit, Fierit, pastaj një periudhë Korçarët, nga Permeti, jo qyteti...Kushurinjt më thonin ‘Eo, çkemi mo!!!’, meqenëse kisha kisha ndryshuar të folmen e Shqipërisë së Mesme.*”

3.

Edhe gjatë intervistave të tjera të pyeturit pohonin se shumica e banorëve të Kombinatit vinin nga zonat jugore, dhe numëroheshin me gishta familjet nga zonat e veriut të Shqipërinë. Mbi bazën e të dhënave nuk mund të jemi kategorik në qëndrimin tonë në lidhje me origjinën krahinore të punëtorisë së kombinatit. Por perceptimi dhe kujtesa që na vjen nga njerëzit na thotë aspekte të faktit historik: pjesa më e madhe e punëtorëve

nat were mostly peasants from the southern areas of Albania. This statement does not exclude the fact that there were also villagers who came from other areas of the country, including the North of Albania. We note that it is not an historical accident the given geographical and peasant origins of Kombinat but rather a product of the political, ideological, and economic circumstances of Albania after WWII. Studies on the creation of the working class during communism have emphasized the role played by collectivization of land and the creation of agricultural cooperatives in the process of proletarianization of the peasantry. Although the first agricultural cooperatives were symbolically established throughout the country, the data still show that the process was more intensive in the areas of the South of central Albania than those of the North.

The nature of land ownership along with the political position of the peasantry in the WWII played an important role in these areas for the movement of the people towards the new industrial areas. Therefore, the creation of new jobs, especially in the context of the country's industrialization process, the latter was the basic promise of the Communist Party when

të parë që erdhi dhe u vendos në kombinat ishin kryesisht fshatarë nga zonat e jugut të Shqipërisë. Ky pohim nuk përjashton faktin që të kishte po ashtu fshatarë që vinin nga zona të tjera të vëndit përfshirë edhe Veriun e Shqipërisë. Në këtë aspek shënojmë se origjina klasore dhe gjeografike e punëtorisë së Kombinatit nuk është rastësore por produkt i rrethanve politike, ideologjike, dhe ekonomike të Shqipërisë së pas luftës së dytë botërore. Studime mbi krijimin e klasës punëtore gjatë komunizmit kanë vënë theksin te roli që ka luajtur kolektivizmin dhe krijimi i kooperativave bujqësore në procesin e proletarizimit të fshatarësisë. Edhe pse kooperativat e para bujqësore simbolikisht u krijuan në të gjithë vëndin përseri të dhënat tregojnë se procesi qe më intensiv në zonat e Jugut e Shqipërisë së mesme sesa ato të Veriut. Natyra e pronësisë së tokës bashkë me pozicionin politik të fshatarësisë në LANC luajnë një rol të rëndësishëm në këto zona për levizjen e fshatarësisë drejt zonave të reja industriale. Ndaj, hapja e vendeve të reja të punës sidomos në kuadrin e industrializmit të vëndit, ky i fundit qe premtimi bazë i Partisë Komuniste kur erdhi në pushtet, paralelisht me krijim e kooperative bujqësore krijoi mundësi

it came to power, paralleled with the creation of agricultural cooperatives, created new opportunities for many villagers to leave the countryside to the cities. The textile factory was designed as a major industrial work side of the Tirana. In this respect, its construction was a good opportunity for the villagers to come to the capital city of the country. The demographics of post-war Albania were largely localized in the countryside and the workforce had to come from there, especially when for people living in Tirana were associated with trades, liberal professions, private work and state bureaucracy. Thus, working to build the plant was, for many, not a opportunity to be considered.

Many groups of volunteers, mostly young men and women from partisan army formations and from other parts of country, also came to help building Kombinat. The new political class, in parallel, that will rule the country throughout the dictatorship had its origin in the South of Albania. Therefore, the networks of power and the connections of it brought the peasantry of the southern areas closer to Kombinat. The workforce consisted mostly of young people as well as craftsmen who will work to build the plant.

të reja për shumë fshatarë të largoheshin prej fshatit drejt qyteteve. Kombinati i tekstileve u projektua si vepër e madhe industriale e Kryeqytetit. Në këtë aspekt, ndërtimi i tij ishte një mundësi e mirë për fshatarët për të ardhur në Kyeqytetit. Demografia e Shqipërisë së pas luftes ishte kryesht e lokalizuar në fshat dhe forca puntore duhet të vinte prej andej, sidomos kur për Tiransit të lidhur me zanatet, profesione te lira, punën private dhe burokracinë shtetërore, punësimi për ndërtimin e kombinatit nuk është se ishte një mundësi për tu marrë në konsideratë. Për ndërtimin e kombinati gjithashtu erdhën shumë grupe vullnetarësh që ishin kryesiht të rinjë e të reja nga formacionet e ushtrisë partizane dhe nga qytetet kryesore të vendit. Klasa e re politike, paralelisht, që do të drejtojë vendin gjatë gjithë diktaturës kisht orgjinë prej Jugut të Shqipërisë. Ndaj, rrjetet e pushteti dhe lidhjet me të e afrojnë fshatarësinë e zonave të jugut drejt Kombinats. Forca punëtore do të përbëhet nga moshë e re si dhe zanatçinjë të cilët do të punojnë për ndërtimin e kombinatit.

4.

The industrial plant was a “gift” that the Soviet Union made to communist Albania. The dynamics of its construction in the formal aspect are well presented in the work of Za (2012). Consequently we will not dwell on this aspect. But what matters to us is how this big story is translated into the memories of the inhabitants. During the interview with Meti, when he was talking to me about his first job, Agron intervened, who, perhaps wanted to draw our attention to the fact that he was also present at the table, asked me, “Do you know where the Kombinat was designed in the beginning?”. I said, “No, I do not know!” “The plant was designed to be build in Lapraka, but the Russians decided to bring it here.” The whole area according to Met who intervened in the conversation had been swampy fields. My curiosity related to how Soviet specialists were remembered. Even today there is an apartment blocks that carries the whole spirit of Russian rationalism and that in Kombinat are known as “palaces of the Russians”. So I asked Metin if he had worked with Soviet specialists.

4.

Kombinati ishte një “dhuratë” që Bashkimi Sovjetik i bëri Shqipërisë komuniste. Dinamikat e ndërtimit të tij në aspektin formal paraqiten mirë në punë e Za (2012). Rrjedhimisht nuk do të ndalemi në këtë aspek. Por çfarë merr rëndësi për ne është mënyra se si kjo histori e madhe përthyeret në kujtimet e banorëve. Gjatë intervistës me Metin kur po më fliste për punën e tij të parë, ndërhyri Agroni, i cili mbase për të na terhequr vemendjen që edhe ishte ai pranishëm në tavolinë, më pyeti, “ E di ti ku ka qenë projektuar Kombinati në fillim?”. I thashë, “Jo, nuk e di!” “Kombinati ka qenë i projektuar për në Laprakë, por Rusët vendosën për këtu.” E gjithë zona sipas Metit që ndërhyrë në bisedë kishte qenë moçalore. Kureshja ime lidhej se si mbaheshin mend specialistët Sovjetik. Edhe sot e kësaj dite ka një grup pallatesh që mbartin gjithë frymën e racionalizmit rusë dhe që në Kombinat njihen si “pallatet e Rusëve”. Ndaj pyeta Metin nëse kishte punuar me specialistët Sovjetik.

"I worked with Russian specialists who came for the plant. They came for firefighting installations. I remember my friend Viktor. Communication was difficult, but we started to get used to it because we also learned a little Russian. He chose me as a brigadier. There were four Russians. Victor, Sasha (the engineer), and two others whom I do not remember the names. 4 brigades were formed and I was appointed brigadier with Viktor. We did not had a lot of friendships. But when he left, my manager and I, were invited by the Russians to dinner at the Volga Hotel. We stayed all night. We were kids, where did not we drink then! They spent the whole night drinking vodka. I was 18 years old, shortly before I left for the army."

The process of building the plant and its supporting urban planning was very intensive. In addition to Soviet specialists, there were Albanian specialists who participated in the design and transmission of technical knowledge for the machines. In addition to the construction of buildings for industry appartmens, shops, schools, nurseries, hospitals and recreational facilities were built for the workforce. Skendër Thaci, artistic director for the artistic groups of

"Unë kam punuar me specialistët Rusë që erdhën për kombinatin. Erdhën për instalimet zjarrëfikses. Une mbaj mend usatin tim Viktorin. Komunikimi ishte i vështirë, por filluam t'ia merrnim dorën se mësuam edhe ne pak rusisht. Ai me zgjodhi brigadier. Ishin katër ruse. Viktori, Sasha (inxhinieri), dhe dy të tjerëve nuk u mbaj mend emrin. U formuan 4 brigada dhe mua me caktuan brigadier me Viktorin. Nuk është kemi patur shumë miqësi. Por kur ikën mua dhe përgjegjës in tonë na ftuan për darkë tek Hotel Vollga. Kemi ndejë gjithë natën. Ne ishim fëmijë, ku pinim atëherë! Ata e gdhinë gjithë natën duke pirë vodka. Kam qënë 18 vjec, pak para se të ikësha ushtar."

Procesi i ndërtimit të kombinatit dhe i urbanistikës mbështetëse qe shumë intesivë. Krahas specialistëve sovjetik, kishte dhe specialist shqiptar, që morën pjesë në projektimin ashtu edhe në transmetimin e dijeve teknike për makineritë e punës. Përveç ndërtimit të godinave për industrinë u ndërtuan pallate, dyqane, shkolla, cerdhe, spitali dhe ambintet shplodhëse për punëtorinë e Kombinatit. Skendër Thaci, drejtues i grupeve artistike të kombinatit dhe

Kombinat and an personality of the amateur theater movement in Albania, describes in this way in his memoirs, his arrival at the Kombinat in 1951.

"At the request of the Central Council of Trade Unions, in March 1951, I was appointed the first director of the Palace of Culture "Ali Kenmendi". And a little later Club Director and director at the Textile Factory. The plant was under construction with Soviet and Albanian specialists, and volunteers from the all parts of the country. At the entrance of the main road of Kombinat, on the left side was "Qyteza", the barracks, where the volunteers slept. There was also club "1 Maji" with the library, playroom and those artistic districts, while the cinema of Kombinati was being built and two-storey buildings for workers were being built also. The girls came from all over the country, who underwent the course for the use of the machines they would work in the plant."⁵

Thaci's testimony underlines one of the most acute issues regarding the nature of the Kombinat workers. First, the workforce being re-

⁵ Thaci, S. 2001. Testamenti. Botues "Pelioni": Tiranë, fq.27-30.

nder personazhet kryesorë të levizjes amatore të teatrit në Shqipëri, e përshkruhet kështu në kujtimet e tij mbërritjen në Kombinatin e vitit 1951.

"me kërkesë të Këshillit Qendror të Sindikatave, në mars të vitit 1951, emërohem regjizor i parë i Pallatit të Kulturës "Ali Kenmendi". Dhe pak më vonë Drejtor Klubi dhe regjizor në Kombinatin e Tekstileve. Kombinati ishte në ndërtim e sipër me specialist Sovjetik dhe Shqiptarë, dhe forca punëtore vullnetare nga rrethet e vendit. Në hyrje të rrugës kryesore të Kombinatit, në krahun e majtë ishte "Qyteza". Barrakat, ku flinin vullnetarët. Klubi "1 Maji" me bibliotekën, salla e lojrave dhe, ata të rrethe artistike, ndërsa në vazhëm kinemaja... Kombinati po ngrihej dhe ndërtesat dy katëshe për punëtorët po ndërtoheshin. Vajzat vëshonin nga të gjitha anët e vendit, të cilat u nënshtroheshin kursit për përdorimin e makinave që ato do të punonin."⁵

Dëshmia e Thacit cekë mbi një rën ndër çështjet më akute mbi natyrën e punëtorisë së Kombinatit. Së pari, forca punëtore që

⁵ Thaci, S. 2001. Testamenti. Botues "Pelioni": Tiranë, fq.27-30.

cruited is essentially unskilled. Second, in addition to the class and peasant origins discussed above, most of the Kombinat's workforce consists of women. The latter will be the symbol of the workforce for textile industry as a whole. The education of the workforce took place in parallel with their employment in the production units of the factory. Compared to other branches of Albanian industry during communism, the textile industry would become the main ground for the proletarianization of women. Employment of girls and women in the state-owned manufacturing sector as a whole should not be seen outside the enforcement emancipation policies that the Albanian state pursued at the time. Of course, the very notion of emancipation, in the context of the "new (wo)man" must be taken with caution as long as the processes of social transformation during the time in question suffer from a lack in freedoms and lack of the exercise of oneself as a decision-making subject. Therefore, in the conditions of a state-planned modernity, the emancipatory processes were controlled by the dictatorial state apparatus. Similarly, the freedoms to exercise oneself in this dictatorial context were controlled by the legal and bureaucratic structures of the state. Although it

rekrutohet është thelbësisht e pakualifikuar. Së dyti, përveç orrigjës klasore dhe krahinore të diskutuar më lart, pjesa më e madhe e punëtorisë së kombinatit përbëhet nga vajza. Kjo e fundit do të jetë simboli i punëtorisë për industrinë e lehtë në terësi. Edukimi i punëtorisë ndodhë paralelisht me punësimin e tyre në ngritjen dhe në vënien në prodhimin të Kombinatit. Në krahasim me degë të tjera të industrisë shqiptare gjatë komunizmit, industria tekstile do të kthehej në truallin kryesorë të proletarizimit të gruas. Punësimi vajzave dhe grave në sektorin shtetërorë të prodhimit në tërësi nuk duhet të shihet jashtë politikave të empancimit që shtetit shqiptarë ndoqi asokohë. Sigurisht, vet nocioni i emancipimit, në kuadrin e "njeriut të ri" duhet të merret me rezerva përsa kohë proceset e shndërrimeve shoqërore gjatë kohës në fjalë vuajnë nga mungesa lirive dhe ushtrimin e vetes si subjekt vendimarrës. Ndaj, në kushtet e një moderniteti të planifikuar shtetërisht proceset emancipuese qenë të kontrolluara nga aparati shtetëror diktatorial. Ngjashmërisht veprimtaria dhe fusha e lirësë për ushtrimin e vetes në këtë kontekst diktatorial kontrollohej nga strukturat ligjore dhe burokratike e shtetit. Ndaj, emancipimi

required the dissolution of the social structures of the old society, which were seen as an obstacle to the development of socialism and the achievement of communism, as a barrier to the materialization of the official state ideology in reality designed to free the individual from the yoke of millennial oppression of private property, socialist emancipation turned to be another process that did not liberate but imprisoned the individual, bringing him under the control of the totalitarian state. Thus, it can be argued that emancipation policies should be seen as another vector that accelerates the proletarianisation of Albanian society during communism. Consequently, the demand for workers in the socialist industry, of which the Textile Factory is a part, is also met through the emancipation vector.

edhe pse kërkonte zhbërjen e strukturës partiarkale të shoqërisë së vjetër që shihej si pengesë për zhvillimin e socializmit dhe arritjen e komunizmit, si barrier për materializimin e ideologjisë zyrtare shtetërore në realitetit dhe që qenë projektuar si rende që të çlironin individin nga zgjedha e shtypjes mijëvjeçare e pronës private, në thelb emancipimi ishte një tjetër proces që nuk cliroi por e burgosi individin duke sjellë atë nën kontrollin e shtetit totalitar. Emancipimi duhet parë si një tjetër vektor që e përshpejton proletarizmin e shoqërisë shqiptare gjatë komunizmit. Rrjedhimisht, nevoja për punëtorë e punëtore e industrisë socialiste, pjesë e së cilës është edhe Kombinati i Tekstile, plotësohet edhe nëpërmjet vektorit të emancipimit.

5.

Certainly in the large scheme of activities and exercise of public power of the dictatorial state, together with the pedagogical processes that participate in the education and formation of the new workforce, the emancipation of women and men had a specific weight in the control of the individual. Of course, the historical processes involved here are larger, but what is certain is the fact that Kombinat, in addition of being one of the cradles of the formation of Albanian working class, was also, as I said above, the place for the proletarianization of women. Thus the industrial and urban structure that was built, along with the necessary supporting infrastructure, made Kombinat a concrete historical example in which we observe a close circle of the production and reproduction of the working class during state socialism. The girls and boys who worked here would get married and start their own families. They would be accommodated in the apartment built for them. All social and cultural life would take place within the Kombinat. Cinemas, parks, gardens, nurseries, grocery stores, hospitals, and so on, all of this infrastructure needed for the works life was developed on the other side of the

5.

Sigurisht që në skemën e madhe të veprimtarisë dhe ushtrimit të pushtetit publik të shteti diktorial, sëbashku me proceset pedagogjike që marrin pjesë në edukimin dhe formimin e punëtorisë së re, empancimi i gruas por dhe i burrit kishin një peshë specifike në kontrollin e individit. Sigurisht që proceset historike të përfshira këtu janë më mëdha por ajo që është e sigurtë ka të bëjë me faktin se Kombinati përveç se që njëri ndër djepet e klasës punëtore shqiptare, ishte edhe, sic u shprehem më lartë edhe vendi i proletarizimit të gruas. Kështu struktura industriale dhe urbane që ndërrohet, bashkë me infrastrukturën e nevojshme mbështetëse e bën kombinatin një realitet sa ideologjik aq edhe konkretë, me cikël të mbyllur për prodhimin dhe riprodhimin e klasës punëtore. Vajzat dhe djemtë që punonin këtu do të martoheshin e do të krijonin familjet e tyre. Ata do të strehoheshin në apartamentit e ndërtuara për ta. E gjithë jeta sociale dhe kulturore do të zhvillohej brenda Kombinatit. Kinema, lulishte, kopshte, cerdhe, dyqanet e konsumit, spitali, dhe me rradhë, e gjitha kjo infrastruktura e nevojshme për jetën jashtë

Pic.5. Working process. Source "Kombinat City" Facebook group.

Foto 5. Proces pune. Marrë nga grupi virtual në Facebook "Kombinat City".

road that separated work from life. As an urban and industrial reality with a closed cycle, the Kombinat created a distance with the rest of the city. As such, in the perception of people Kombinat was seen as an inorganic part of Tirana. Even today, in Kombinat, you hear people say, "I was in Tirana!"

During our interviews, precisely because these took place with men, another aspect comes to us regarding the general perception of the Kombinat as a neighborhood. This aspect is brought to our attention by Agron, who belongs to the second generation of *kombinac*. In the early 90's when my family came to Tirana, in the neighborhood where we settled, I recall that people of Kombinat did not have a good reputation. They were described to me as "tough guys". I have encountered this reputation once again with friends who were born in other neighborhoods of the capital. I have constantly asked about this reputation during the interviews conducted in Kombinat. Agron, but also others, when asked about my perception have given justified it to the fact that many girls and women worked in the combine, and secondly to an event that happened sometimes in the late 70s.

pune do të zhvillohej në krahun tjetër të rrugës që ndante punën me jetën jashtë punës. Duke qenë se është një realitet urban dhe industrial me cikël të mbyllur Kombinati krijohet të ketë një distancë me pjesën tjetër qytetit. Si i tillë ai në perceptimin për gjithshëm të Kryeqytasve do shihej si pjesë jo organike e Tiranës. Madje edhe sot, në Kombinat, dëgjon të thuhet nga njerëzit, "isha në Tiranë".

Gjatë intervistave tona, pikërisht se këto u zhvilluan me burra, na vjen një aspekt tjetër në lidhje me perceptimin e përgjithshëm mbi kombinatin si lagje e Tiranës. Këtë aspekt na e sjellë në vëmendje Agroni i cili i përket gjeneratës së dytë të kombinatsave. Në fillim të viteve 90'të kur familja ime vjen në Tiranë, në lagjen ku u vendosëm, mbaj mend që *Kombinacit* nuk kishim reputacion të mirë. Ata më qenë përshkruar si të "fortë". Këtë reputacion e kam hasur edhe herë tjetër me shokë që kishin lindur në lagje të tjera të kryeqytetit. Për këtë reputacion unë kam pyetur vazhdimisht gjatë intervistave të zhvilluara në Kombinat. Agroi, por dhe të tjerët, më kanë dhënë pak shumë versione të njejta që lidheshim së pari me faktin që në kombinat punonin shumë vajza dhe gra, dhe

After explaining the perception I had heard about the Kombinat, I asked both Agron and Metin if the perception of the for the *kombinati boy's as tough* was real or a fabrication of my friends' fears. Agron answers me directly "... that's right! It was a mentality! When you said you were from the Kombinat, people were scared, and it is related to something?!" What is this "something" I asked curiously. Agron continued to tell me that "in the Kombinat everyone knew each other. When a stranger came along, he was asked why he had come. If he said that I was Meti's friend, it would end there and no one would touch you. But when he gave irrelevant answers, he was in trouble."

I continued to ask why someone who came to Kombinat and had no friend should be in trouble. The reason was very simple according to Ilir:

"What a man would wanted in Kombinat. If you have no job, would come to the Kombinat to chase a girl. It was an expression then: 'Where is this going? At the gate of the kombinat because the working shift is over' For example, a guy from neighborhood x came along to see his girlfriend in Kombinat who might be from his

së dyti me një ngjarje të ndodhur diku aty nga fundi i viteve 70-të.

Pasi i shpjegova perceptimin që kisha dëgjuar për kombinatin, pyeta si Agroni ashtu edhe Metin nëse ishte e vertetë apo trillim i frikërave të shokëve të mi perceptimi i *kombinacëve si të fortë*. Agroni mu përgjigjë drejtpërdrejt "... ashtu është! Ka qenë mentaliteti! Kur thoje se ishe nga Kombinati, njerëzit kishin frikë. Kjo lidhet me një diçka?!" Çfarë është kjo "diçka" e pyeta me kureshtjen. Iliri vazhdoi të më thoshte se "në kombinat të gjithë e njihnin njeri-tjetrin. Kur vinte një i huaj, e pyetshin pse ke ardhur. Po të thoshte se jam mik i Metit, mbaronte puna nuk të prekte kush. Por kur jepte përgjigje pa lidhje, atëhere hynte në siklete."

Po pse duhet të kishte siklete dikush që vinte në Kombinat dhe nuk kishte mik dikë vijova ta pyes. Arsyeja ishte shumë e thjeshtë sipas Agronit:

"Një njeri i vetmuar cfare donte në kombinat. Që të vije në kombinat, o do te merreshe me ndonjë vajzë, dhe ka qenë dhe një shprehje? Ku po shkon ky? Te porta e kombinatit.

area and waited her at the gate of Kombinat. But in the meantime, for this girl, there could be some Kombinat interested. Thus we would approach and ask why he came, and beat him not to return anymore. The conflicts were mostly for the girls as they are today. How many are killed today for girls? Too many”

During this discussion Met only looked at us affirming Agron’s answer. Apparently the issue that came to light did not make him feel comfortable. In this line I continued to ask Ilir about the relationship that the boys of the neighborhood had with the young girls who came to work in the factories. His narrative gave me the opportunity to understand as little as possible about life outside the control exercised by dictatorship over the neighborhood’s youth. “It was a proverb that was circulating among us at that time” continued Agron. “For girls and the bus, do not wait, if one leave one, another will come!” After the laughter, he went on to tell me of the neighborhood youth, of the boys who gathered at a long over ground pipe that went along the entire main road and that supplied with steam Kombinat. The young people of the neighborhood gathered there, near the gate of the

Se dilshin turnet. Ai ishte nga Varri-Bamit përshembull, dhe kishte të shoqen a të dashurën në Kombinat që mund të ishte nga zona e tij dhe e priste te porta e Kombinatit. Por ndërkohe për këtë shoqen mund te ishin dhe disa kombinatsa, që pyesnin pse ke ardhe ti, dhe i jepnin nje dajak e nuk vinte me ai. Konfliktet ishin shume per vajzat. Sa vriten sot për vajzat? Sa të duash?”

Gjatë këtij diskutimi Meti vetëm na shikonte dhe pohonte mbi përgjigjen e Agronit. Mesa duket çështja që doli në pah nuk e bënte të ndihej rehat. Në këtë linjë vazhdova ta pyesja edhe më Agronin në lidhje me raportin që djemtë e lagjes kishin me vajzat e reja që vinin të punëshoheshin në kombinat. Narrativa e tij më jepte mundësi të kuptoja sado pak mbi jetën jashtë kuadratis të kontrollit që ushtronte diktatura mbi rininë e lagjes. “*Ishte një fjalë e urtë që qarkullonte mes nesh atëkohë*” vijoi Agroni, “*Vajzat dhe urbanin, mos i prit, ik njeni vjen tjetri!*” Duke qeshur ai vazhdoi të tregonte për rinin e lagjes, për djemtë që mblihdeshin tek një tubë i gjatë sipërfaqësorë që përshkronte gjithë rrugën kryesore dhe që furnizonte me avull kombinatin. Të rinjtë e lagjes mbidheshin aty, afër portës së

factory to “pick on” the girls. Someone came along with the guitar and someone else beat the tube like a drum. One of the songs that accompanied the “huant” was “Kombinati lagje e bukur” (Kombinat as beautiful neighborhood). Agron sang it to me, along with the musical tune. The text said more or less this:

“Kombinati is a beautiful neighborhood
/ streets are full with girls and boys
/ I walk the street thoughtful/
I look forward to meeting Diana / “

Diana was replaced by Mira, Teuta, with the names of the girl who was chosen by the neighborhood boy. Of course, staying there by the pipe did not last long. Ilir recalls that three policemen of the neighborhood whose names he remembered quite well would come and stop the “romantic” gang. The boys would ran away to gather again another day there to sing to another girl.

The neighborhood gained its bad reputation, according to the interviewees, by an event which can be considered as an extension of the perception of the Kombinat as a “sexual space” for the youth of the capital. Again it is

kombinatit për të “ngacmuar” vajzat. Ndokush merrte kitarrën dhe dikush tjetër i binte tubit si bateri. Njëra nga këngët që e shoqëronte qendrimin aty ishte “Kombinati lagje e bukur”. Iliri ma këndoi bashkë me vijën muzikore. Teksti thoshte pak a shumë këtë:

“Kombinati lagje e bukur
/rrugës vajza e djem plotë
/kaloj rrugën i menduar/
pres unë Dianën ta takoj/”

Diana zëvendësohej me Mirën, me Teutën, me emrat e vajzës që po ngacmohej prej djalit të lagjes. Sigurisht që qendrimi aty tek tubi nuk është se shkonte gjatë shumë. Agroni kujton se tre policët e lagjes emrat e të cilëve i kujtonte mjaft mirë, vinin dhe na shpërndanin. Djemtë largoheshin me vrap për tu mbledhur përsëri një ditë tjetër po aty, për ti kënduar një vajze tjetër.

Reputacioni i keq i lagjes aplifikohet, sipas të intervistuarëve, edhe nga një ngjarje e cila mund të konsiderohet si zgjatim i perceptimit të kombinatit si *hapërisë seksuale* për rinin e kryeqytetit. Përsëri është Agroni që ma tregon më të plotë atë gjatë intervistës tonë. Në atë

Agron who tells me an account of such event during our interview. At that time, Kombinati, like any other industrial center, encouraged the workforce to participate in artistic activity. This was part of the cultural policies of the dictatorial state that was guided by the principle “socialist life is culture”. The memoirs of Skender Thaci, whom we referred to above, reconstruct the cultural activities of the industry with some important details. In presenting the dynamics of the serious event, Agron introduces me to what had happen in Kombinat in terms of culture, reinforcing what I had read in Thaci’s autobiography. At that time, my interlocutor tells me that: “The factory workers were active in all artistic activities and received first prizes. There were courses for piano, violin, accordion, clarinet, folk music. Kombinat had its own theater, its own cinema, its own artistic group.”

The High School theater festivals competition was among the cultural activities in which the children of the Kombinat’s workforce were engaged. As it is recalled, it was in the final round of a completion between the high school of Kombinat with the other school of Tirana, namely the high school of where the

kohëKombinati, sicdoqendër tjetër industriale, e aktivizonte punëtorinë në aktivitet artistike. Kjo ishte pjesë e politikave kulturore të shtetit diktatorial që udhëhiqej nga parimi *jeta socialiste është kulturë*. Kujtimet e Skendër Thaci, të cilit ju referuam më lart, e rindërtojnë veprimtarinë artikstike të kombinatit duke na dhënë detaje të rëndësishme. Në parashtrimin e dinamikave të ngjarjes së rëndë, Agroni më prezanton, se c’ndodhte në Kombinat në aspektin kulturorë duke përfuruar ato c’ka kisha lexuar te autobiografia e Thacit. Asokohe, më thotë Iliri: “*Kombinati aktivizohej në të gjitha veprimtaritë artistike dhe merrte dhe çmime të para. Kishte kurse piano, violine, firzamonike, klarinete, estrada e kombinatit, ka patur teatrin e vet kombinati, kinemanë e vet, ansamblin e vet artistik...Te kinemaja e Kombinatit do të jepte shfaqje shkolla e mesme “Petroni Luarasi”, se bëhej organizmi i festivaleve teatrore të Shkollave të Mesme. Konkurrenca e gjallë ishte mes shkollës “50 vjetorit” (sot Musine Kolari) dhe “Petroninit”, vendi i parë dhe vendi i dytë. U lanë shume të hynin nga djemtë e bllokut si spektator, ndërkohë që kombinatsit për të përkrahur shkollën e tyre nuk u lanë. Ky ishte banaliteti më i madh. Meqënëse nuk u lanë të hyni, do*

kids of the Albanian communist elite, that the event happen. That day the boys from “Blloku” were allowed to enter the theater, while the *Kombinats* to support their school were not allowed to enter. Apparently the situation was worsted as long as the *kombinats* boys gathered and wanted to disrupt the competition as a sign of revolt. So, they broke into the theater and started beating the supports of the other team. This was a big scandal. According to Agron 18 boys were arrested, tried and sentenced to light prison terms. The event happened somewhere around 76-77. Here is how most my interlocutors address the source why the neighborhood got the bad reputation.

të prishnin shfaqjen atëhere. Dhe shkuan nëpër shtepia e morën hunjë e dërrasa dhe hynë brenda e benë baterdinë duke rrahur.”

Po ke rrihnin? pyeta unë. “Çunin e Kadri Hazbiut, cunat e udhëheqësave, dhe brenda 24 orëve, 18 djem janë arrestuar, janë gjykuar dhe dënuar me afate burgimi jo të lehta. Kjo ka ndohur diku tek 76-77. Këtu mori reputacionin më të keq. Mediat shkruan, “Ngjarje e rëndë në kombinat, dhunohet nxënësit e Shkollës Petronini. Reputacionin e keq e krijoi nga kjo ngjarje.”

6.

The above story touches on two important issues on the identity nature of the Kombinat neighborhood during the communist period. The first issue we described earlier relates to the idea of the combine as a “sexualized space” due to the female nature of its workforce. Conflicts fueled by sexuality should not have been minimal as long as they played a role in the neighborhood’s reputation. The event described to us, which needs to be deepened and supported by more data, is significant as it gives us the opportunity to look at certain aspects of the delicate relations that the Kombinat had with the center of power, embodied in the Bloc area during dictatorship. The analyses here is multilayered unfolded by such event but in the absence of complete data, any further deepening would imply unnecessary speculations. What is important for us has to do with the fact that *Kombinat* as a sexualized space has left its mark on the collective identity structure of the old inhabitants. The protection of this space by the boys was not only a form of exercising male solidarity but also it articulates a sense of a common identity that connected them to the neigh-

6.

Sa më lart prek mbi dy çështje të rëndësishme mbi natyrën identitare të lagjes së kombinatit gjatë peridhës së komunizmit. Çështja e parë të cilën e përshkruam më lart lidhet me idenë e kombinatit si një *hapësirë e seksualizuar* përshkak të natyrës femërore të punëtorisë. Konfliktet e ushqyera nga seksualiteti nuk duhet të kenë qenë të pakta përse kohë ato luajtën rol në reputacionin e lagjës. Ngjarja që na u tregua, e cila ka nevojë të thellohet dhe të mbeshtet në më shumë të dhëna është domëthenëse pasi na jep mundësinë të shikojmë aspekte të caktuara të raporteve delikate që Kombinati si realitet social kishte me qendrën e pushtetit, të mishëruar te Blloku gjatë diktaturës. Shtresëzimet analitike që vijën në zberthimin e kësaj ngjarje janë të shumta, por në mungesën e të dhënave të plota, cdo thëllim tjetër do të implikonte spekulime të panevojshme. Cfarë është me rëndësi për ne ka të bëjë me faktin se kombinati si hapërisë e seksualizuar ka lënë shenjën në strukturën identitare kolektive të banorëve të vjetër. Mbrojtja e kësaj hapësire nga djemtë e kombinatit ishte një formë e ushtrimit të solidaritetit dhe të një identiteti

neighborhood. This episode shows us aspects of social tissue structure through which the idea of belonging and collectivity was articulated at the horizontal level.

The second issue is that of solidarity. Anthropological and sociological thought has given a specific weight to the forms of solidarity as long as they play an important role in keeping the social fabric alive, creates a sense of meaningful belonging to the individual, and a major source for the creation of collective identity structures. Solidarity in the memories of the *Kombinats* does not only appear in the case illustrated above. During our interviews we had the opportunity hear of other forms of solidarities which structured social relations in the neighborhood. Met told me that he had taken the apartment where he lived until it was damaged by the earthquake through “voluntary work”, while he had bought the washing machine, refrigerator and TV set through the practice of “lottery”. We briefly will describe below these two forms of solidarity. We note that these were not isolated practices only for the neighborhood of Kombinat but they were social practices that were spread throughout Albania during communism.

të përbashkët që i lidhte ata me lagjen. Ky episod na tregon aspekte të strukturimit të indeve sociale nëpërmjet të cilët artikulohej asokohe ideja e përkatësisë dhe kolektivitetit në nivel horizontal.

Çështja e dytë është ajo e solidariteti. Mendimi antropologjik dhe sociologjik i ka dhënë një peshë specifike formave të solidariteti përse kohë ato luajnë një rol të rëndësishëm në mbajtjen gjallë të indit social, krijon sens përkatësesi domëthenëse për individin, edhe burim kryesor për krijimin e strukturave identitare kolektive. Solidariteti në kujtimet e kombinatasve nuk shfaqet vetëm në rastin e sipër ilustruar, por gjatë intervistave tona kemi patur mundësinë të vërejmë në tregimet e bëra edhe forma të tjera. Ceti më tregonte se apartamentin ku kishte jetuar derisa u demtua nga termeti e kishte marrë nëpërmjet “punës vullnetare”, ndërsa lavatracen, frigoriferin dhe televizorin e kishte blerë nëpërmjet “llojarisë”. Shkrutimisht po i përshkruaj këto dy forma solidariteti. Shënojmë se këto nuk qenë praktika të izolura vetëm për lagjen e kombinati por ishin praktika sociale që ushtrohenin në të gjithë Shqipërinë gjatë komunizmit.

Voluntary Work: One of the problems faced by the development of industrial urban space during communism in Albania was the housing of the workforce. Kombinat made no exceptions here. Until he got married Meti lived with his parents and two brothers. But, in order to get a 1 + 1 apartment, even after marriage, it was not enough for him to declare himself married in the relevant office, and to gain the right to housing, but he had to work “voluntarily” in the construction of the apartment where he will be sheltered along with his co-workers. So when his sector was given a place to build a block of flats Meti along with many other workers, would work, after hours, in the construction of the apartments where they would live. Even after he would finally get the apartment, Meti continued to volunteer until the entire block was built.

Lottery: Despite the fact that the former workers of the Kombinat remember to be well paid, again their salaries were not enough to buy goods of specific importance that had a much higher price compared to what they could save. These goods were mainly: TV, refrigerator, washing machine. In addition of being expensive, access to these goods was

Puna Vullnetare: Një nga problemet me të cilën përballej zhvillimi i industrisë gjatë komunizmit në Shqipëri ishte strehimi i punëtorisë. Edhe në Kombinati nuk bënte përjashtime këtu. Derisa u martua Meti jetoi me prindërit dhe dy vëllezrit e tij. Por, në mënyrë që të merrte një apartament 1+1, edhe pas martesës, atij nuk i mjaftonte që të deklarohej i martuar në zyrën përkatëse, dhe të përfitonte të drejtën për strehim, por i duhej të punonte vetë “vullnetarisht” në ndërtimin e pallatit ku do të strehoj bashkë me shokët e punës. Kështu kur ndërmarrjes së tij iu dha vendi për të ndërtuar një bllok pallatesh Meti bashkë me shumë punëtorë të tjerë, do të punonin, pas orarit të punës, në ndërtimit e apartamenteve ku do të jetonin. Edhe pasi mori hyrjen që ndërtoi, Meti e vazhdoi punën vullnetare derisa u ndërtua i gjithë blloku.

Llotaria: Pavarësisht se ish-punëtorët e kombinat kujtojnë të jenë paguar mirë, përsëri pagat e tyre nuk mjaftonin për të blerë mallra me rëndësi specifike që kishin një cmim shumëherë më të lartë në krahasim me çfarë mund të kursenin. Këto mallra ishin kryesisht: televizori, frigoriferi, lavatricja. Përveçse të shtrënjat aksesi tek këto mallra ishte dhe

very limited. The individual had to have an official authorization from the relevant office in the workplace to be able to purchase these goods. Since the price was high, in addition to the debt you could get from those we could have lent you some money, the work collectives organized a practice that enabled the individual to have the necessary sum of money. This practice was called the “lottery”. The lottery was usually attended by members of a production or service unit. Participants initially agreed on the amount of money each had to contribute to the lottery. Each member at the end of the 15-day or at the end of the month had to give the agreed amount to the “lottery holder”. The latter was a participant in the lottery himself and should enjoy the respect of all. The more participants the greater the amount. A lot was drawn to establish the order for reviewing the lottery. It was usually numbered from 1-12 (month-long lottery) or 1-24 (15-day lottery). In the lottery selection each individual participant knew when it would be their turn to draw the lottery. Each month or 15th day participating individuals had to contribute the agreed amount to the lottery until the last member received it. Such practice was a form of zero-interest “loan” that the in-

shumë i kufizuar. Individu duhej të kishte autorizim me shkrim nga zyra e përkatëse në vendin e punës për të patur mundësinë për të blerë këto mallra. Duke qenë se cmimi ishte i lartë, përveç borxhit që mund të merrje tek ata që mund të kishim, kolektivet e punës organizmin të ashtuquajturën “llotari”. Në llotari zakonisht merrnin pjesë anëtarë të një njësie prodhimi a shërbimi. Pjesëmarrësit binin dakort fillimisht për shumën e parave që secili duhet të jepte kontribut për llotarinë. Cdo anëtarë në fund të 15- ditëshit ose në fund të muajit duhet të jepte shumën e dakortësuar “mbajtësit të llotarisë”. Ky i fundit ishte pjesëmarrës vet në llotari dhe duhet të gëzonte respektin e të gjithëve. Sa më shumë pjesëmarrës aq më e madhe shuma që përfitohej. Hidhej shorti për të vendosur rendit e përfitimit të llotarisë. Zakonisht ishte me numer rendor nga 1-12 (llostar në bazë muaji) ose 1-24 (llotari në bazë 15 ditëshi). Në përzgjedhjen e e numrit me short secili individ pjesëmarrës dinte se kur do ti vinte rradha për të marrë llotarinë. Cdo muaj ose 15-ditësh individët pjesëmarrës duhet të kontribonin me shumën e dakortësuar në llotari derisa edhe anëtari i fundit ta përfitonte atë. Kjo ishte një formë e një “kredie” me inters zero që

dividual received through the collectivity. The amount of money was spent on the need the person had.

The relations of the individual with the workers of the Kombinat were extremely close. They were extended even after working hours. The individual met his fellow in the apartment block where he lived, as many of them were also neighbors. Daily life for the individual took shape and was interconnected with friends and co-workers. The children went to the same kindergartens and schools. In the celebrations of important events from births, birthdays, weddings, holidays and death, all they were shared with the presence of the work collectivity. The new social relations that emerged in Kombinat articulate for the individual new relations that transcended social bonds based on the blood ties that the village had. Consequently new forms of solidarity beyond blood relations emerge which are based on work, friendship and neighborhood. These new social relations map context for the articulation of a new identity for Kombinat workers. These relationships based on a new forms of solidarity comes today as an echo of the past and constitutes the foundation of the collective

individit merrte nëpërmjet kolektiviteti. Shuma e parasë shpenzohej për nevojën që kishte personi.

Marrëdhëniet e individit me kolektivin e punës të Kombinatit ishin jashtëzakonisht të ngushta. Ato zgjateshin edhe pas orarit të punës. Individit i takonte kolegët e punës në pallatin ku jetonte pasi shumë prej tyre i kishte edhe komshinjë. Por jo vetëm kaq, jeta e përditshme për individin merrte formë dhe ishte e ndërlidhur me shokët dhe shoqët e punës. Fëmijët u shkonin në të njëjtat kopshte e shkolla. Në kremtimet e ngjarjeve të rëndësishme nga lindjet, ditëlindjet, martesat, festat dhe vdekja ndaheshin me praninë e kolektiviteti të punës. Marrëdhëniet e reja shoqërore që u shfaqën në Kombinat artikuluan për individin raporte të reja që i tejkalonin lidhjet e bazuar mbi gjakun që kishte fshati. Rrjedhimisht format e reja të solidaritetit përtej lidhjeve të gjakut por bazuar tek puna, miqësia dhe fqinjësia tregojnë një realiteti të ri identitar për punëtorët e Kombinatit. Këto marrëdhënie dhe ndjenja e një jete bazuar në solidaritetin vjen sot si eko e kohëve të shkuara dhe përbën mastarin e kujtesës për shumë banorë të që e cilësojnë veten si "autokton". Edhe pse të shkuarës

memory for many residents who describe themselves as "vendali" (autochthone). Although the dictatorial past is acknowledged for the sufferings that people have gone through described in the lack of basic products to deprivation of liberty, again as Meti tells me "Our sufferings have been many. But I remember that time the pure, sincere friendship we had and that time does not come again, that sort of friendship, the sincerity that we had with each other will never come again."

7.

The question of the "real" Kombinats, did not come to us only through our interviews but it is an issue observed also in the discussions of virtual collectives on platforms like Facebook. It can be underlined that the very logic of who is a "real" Kombinat, is built on a time division and the fall of dictatorship is placed as a border. Agron gives perhaps the best summary on this issue:

"Kombinac must be from here. Those who are in the "City of Students" are called either Selitas, or of the "city of students". We are autochthonous kombinats. Indigenous are called those who came first. The year 90 'is the limit

diktoriale i njihen vuajtjet që njerëzit kanë kaluar nga mungesat e produkteve të bazë të privimit të lirisë, përsëri sic mu shpreh Meti "Vuajtjet tona kanë qenë të shumta. Por unë i mbajmë mend asaj kohe shoqërinë e pastër, të sinqerte, ajo kohe nuk vjen më, ajo shoqëri, ai sinqeritet që kemi pas ne me njeri tjetrin nuk vjen më asnjëherë."

7.

Cështja e kombinatësit të mirëfillitë, ose sic vjen e përsëritur herë pas here jo vetëm në intervistat e zhvilluara në terren por edhe nga vëzhgimi i imët i kolektiviteve virtuale në platformat si Facebook, ndërtohet mbi një ndarje kohore. Kjo e fundit përkon me rënien e diktaturës. Agroni jep mbase përmbledhjen më të mirë mbi këtë çështje:

"Kombinac duhet të jesh nga këtu brenda. Ata që janë të "Qyteti i Nxënësve" quhen ose Selitca, ose të "qyteti i nxënësve". Autokton kombinac jemi ne. Autokton quhet ata që erdhën në fillim. Kombinat-formuesit. Viti 90' është kufiri për tu quajtur autokton. Të tjerët që vinë pas 90's, lë të thonë që janë Kombinac, por as *dialektin* e kombinatit nuk e kanë. Dialekti i kombinatit

Pic.6. Published in facebook group “Ish-Kombinati i tekstileve” with the comment: “With the co-workers of the shift for the birthday of Dashi in Kombinat”.

Foto 6: Kjo është dixhituar që shoqeron foton: “Kujtim me shoqërinë e turnit për urim në shtëpinë e Dashit në Kombinat”. Postuar ne grupin e virtual “Ish-kombinati i tekstileve”.

to be called autochthonous. Others who come after the 90's, say that they are Kombinac, but they do not have the dialect of the combine either. The kombinat dialect is a dialect close to the official language. Meti speaks very little in the Tirana dialect. If you go to Vaqarr you have another dialect. Why? Coming from all areas here adaptations was needed. The official Albanian language began to be spoken. Meti, had to adapt to the south and vice-versa. Those who are from here speak another language, much purer and closer to the official.”

The distinction between “indigenous” and “newcomers”, is determined also by memory, shared experiences of the past about work, events, and people. This aspect we notice in the vital groups formed around the Kombinac. The discussions between members continue to highlight many of the discursive aspects we have encountered during our field interviews. Virtual groups are closed and their membership is given on request. In the development of this project I made a request to the administrators for membership after explaining my reasons. My request was accepted without hesitation and this gave me the opportunity to note the issues being discussed there. From the

është një dialekt afër gjuhës zyrtare. Meti flet shume pak me dialekt Tirone. Po të shkosh në Vaqarr ke tjetër dialekt. Pse? Duke ardhur nga të gjitha trevat këtu u krijuan përshtaje. Filloi të flitej gjuha zyrtare Shqipe. Meti, duhet ti pershtateshe... jugut kryesisht. Vjen dikush tani e të thotë “E re, jam kombinc unëe!”. Ata që janë këtu flasin një gjuhë tjetër, shumë më të pastër dhe më shumë afër zyrtares.”

Dallimi mes “autoktonëve” dhe të “ardhurëve”, përvec sa përcakton Kujtimi, bëhet nga të parët edhe nëpërmjet kujtimeve të përbashkëta në lidhje me punës, ngjarjet dhe njërezve. Këtë aspekt ne vërejmë re në grupet virtuale të formuara rreth Kombinacit. Diskutimet që zhvillohen këtu nga anëtarët e tyre vijojnë të shquajnë shumë aspekte diskursive që ne i kemi hasur gjatë intervistave tona në terren. Grupet virtuale janë të mbyllura dhe anëtarësia e tyre bëhet në bazë kërkesë. Në zhvillimin e këtij projekti u bëra kërkesë administratorëve për anëtarësi pasi shpjegova arsyet e mia. Kërkesa ime u pranua pahezitim dhe kjo më dha mundësi të verëja çështjet që diskutoheshin aty. Nga vëzhgimet e bëra deri më tani vërejmë se anëtarësia është heterogjene në grup moshë. Ka shumë kombinac që kanë emigruar dhe

observations made so far we notice that membership is heterogeneous in the age group. There are many Kombinats that have migrated and use the virtual space to maintain contacts with people and through them with the neighborhood. The nature of the posts is mainly related to the past. Members post photos of themselves or their loved ones working at Kombinat. Photographs show aspects of people's work or life during joint recreational activities. Also, many photo posts show different sectors of the textile industry but also of the supporting infrastructure of the neighborhood such as shops and public spaces. At their center are the people who worked there. Someone even share family photos. The comments that accompany the photos are imbued with nostalgia. Commentators emphasize on solidarity, friendship and work. The past, in the comments, articulates a critique for the present and the transformations the neighborhood has undergone during the transition period. Members use these groups to announce the loss of their loved ones or to disseminate information about certain topical issues relevant for the neighborhood.

These spaces, are used by members to declare their belonging to Kombinat and their rela-

e përdorin hapësirën virtuale për të mbajtur kontakte me njerëzit dhe nëpërmjet tyre edhe me lagjen. Natyra e postimeve kryesisht lidhet me të kaluarën. Anëtarët postojnë fotografi të kohës kur ata vet ose njerëzit e tyre të dashur punonin në Kombinatin. Fotografitë tregojnë aspekte të punës ose të jetës së njerëzve gjatë aktiviteteve të përbashkëta shplohëse. Po ashtu, shumë postime fotografish tregojnë sektorë të ndryshëm të industrisë tekstile por edhe të infrastrukturës mbështetëse të lagjes si dyqanet dhe hapësirat publike. Në qendër të tyre janë njerëzit që punonin aty. Ndokush ndanë edhe fotografi familjare. Komentet që shoqërojnë fotografitë janë të mbarsura me nostalgji për një kohë të shkruarën. Komentuesit nënvizojnë në komentet e tyre solidaritetin, shoqërinë dhe punën. E djeshmja nga komentet në këto grupe vjen si një kritikë për të tashmen dhe për shndërrimet që lagjja ka pësuar gjatë tranzicionit. Anëtarët i përdorin këto grupe për njoftuar humbjen e të dashurëve të tyre ose për të shpërndarë informacion në lidhje me çështje të caktuara që lidhen me aktualitetin jo vetëm në kombinat.

Këto hapësira, në jo pak raste, përdoren prej anëtarëve për të shpalluar përkatësinë si

tionship with the neighborhood. A member of the group "Former Textile Factory Tirana", says in a comment:

*Kombinati... ehhh it was once upon a time, where we knew people with "roots and teeth", such a nostalgia, of a time when you enter the gate and take out the entry form and went to the ward where you work. Three-shift work, tedious but very beautiful. I was born, raised and worked there for two years, in the beautiful Kombinat. Then I left for 37 years and came back to my hometown and childhood in 2004. I am super proud to be a *Kombinat*se. Endless respect for old and new Kombinats. "*

While another member expresses her affiliation and connection with the Kombinat, in this way:

"I was born in Tirana. I grew up, I lived there, I got married in Kombinat with kombinats. I gave birth to children, served as a doctor, and shared difficult, beautiful days, full with emotions with wonderful colleagues and wonderful residents who were sisters and brothers. I'm proud of the Kombinats name even though I live far away."

kombinac dhe raportin e tyre me lagjen. Një anëtare e grupit "Ish-Kombinati i Tekstileve Tiranë", shprehet kështu në një koment të saj në lidhje me sa më lartë:

"Kombinati...ehhh...na ishte njëherë e një kohë, ku i njihnim njerëzit me "rrënjë e dhëmballë", nostalgji kur hyje te porta dhe nxirrje fletë-hyrjen dhe shkoje te reparti që punoje. Punë me tre turne, e lodhshme por shumë e bukur. U linda, u rrita dhe punova dy vjet aty, në Kombinatin e bukur. Pastaj u largova për 37 vjet dhe u ktheva përsëri në vendin tim të lindjes, të femijërisë në vitin 2004. Jam super krenare që jam kombinatse. Respekt pafund për kombinattësit e vjetër dhe të rinjë."

Ndërsa një anëtare tjetër e shprehë kështu përkatësinë dhe lidhjen e saj me Kombinatin:

"U linda në Tiranë. U rrita, jetova, u martova në Kombinat me kombinats. Linda femijët, sherbeva si mjeke, ndava ditë të vështira, të bukura, me emocione me plot kolegë dhe banorë të mrekullueshëm që ishin motra dhe vëllezër. Jam krenare për emrin kombinatse dhe pse jetoj larg."

The sense of belonging is often appealed by the site administrators but also by the members. In certain posts members are appealed to their memory and recognition of a particular place or person. Knowing or not knowing a place or someone works as mechanism to distinguish the old residents from the new. Such is the case of a post made by a member who by posting a picture of a man in his 60s fixing the tire of a bicycle, asks members what kind of work he has done at Kombinat, find his name and nickname, and who does not know him is not a Kombinac. (pic.7)

The comments that follow express the acquaintance with the person in the picture and together with his acquaintance the commentators simultaneously articulate their identity as an autochthonous resident of the neighborhood. In a similar post, one commenter makes the distinction in this way: "I am a newcomer and I do not know Nesti, Lumin, Hekri. Respect "

Older residents do not address identity issues only through the difference they constantly articulate with the new residents of the neighborhood, as the above examples show,

Ndjenja e përkatësisë, apelohej jo rrallë herë nga administratorët e faqes por edhe nga anëtarët. Në postime të caktuara anëtarët apelohej në kujtesën dhe njohjen e tyre për një vend apo person të caktuar. Njohja ose mosnjohja duhet të dallojë kombinacit e vjetër nga të rinjtë; orgjinalët nga imituesit. I tillë është rasti i një postimi i bërë nga një anëtar i cili duke postuar fotografinë e një burri rreth të 60-ve që po rregullon gomën e një bicikle, pyet, se çfarë pune ka bërë ky në Kombinat, gjeni emrin dhe pseodonimin, dhe kush nuk e njeh nuk është Kombinac.

Komentet që pasojnë shprehim njohjen e tyre me personin në fotografi dhe bashkë me njohjen tij komentuesit artikulojnë njëherazi identitetin e tyre si *kombinac autokton*. Në një postim të ngjashëm, një komentues shprehet duke e bërë dallimin në këtë mënyrë: "Unë jam kombinac i ardhur dhe nuk i njoh Nestin, Lumin, Hekrin. Respekto"

Banorët e vjetër nuk e adresojnë çështjet identitare vetëm nëpërmjet dallimit që ata artikulojnë vazhdimisht me banorët e rinj e lagjes, sic na tregojnë shëmbujt e

but also in relation to the public authorities that administer the urban space of the neighborhood. During the field interviews the issue of street naming and spaces was given to me as an example of losing the neighborhood identity. The following is an excerpt from the interview with Metin.

"I am sorry that they put names (street names in Kombinat) that did not exist before, that we do not know, that have nothing to do with Kombinat, like Shaban Bardhoshi, what happened, we do not know, why don't they put names of the natives of the Combine who have given for the Kombinat, personalities for Kombinat. For example, they named a street Vangjel Çeço, he was our engineer, and a good basketball player, and he deserves it. They named places like: Shaban Bardhoshi, Bubulina, Garibaldi Square... What has Garibaldi got to do with the Kombinat? Did Garibaldi liberate Kombinat, what did he do?"

In the view of both Met and Agron, the streets and squares should bear the names of the people who have contributed to the Combine as industry and the community as a whole. For

sipërpërmendur, por edhe në raport me autoritetet publike që administrojnë hapësirën urbane të lagjes. Gjatë intervistave në terren çështja e emertimit të rrugëve dhe hapësirave të përbashkëta mu dha si shëmbull i humbjes së identitetit të lagjes. Sa mëposhtë është shkëputur nga intervista me Metin.

"Me vjen keq që kanë vënë emra (rrugesh në Kombinat) që nuk kanë ekzistuar më heret, që nuk i njohim, që nuk kanë lidhje me Kombinat, si Shaban Bardhoshi, se çfarë ka qenë, ne nuk e dimë, pse nuk vënë emra të autoktoneve të Kombinatit që kanë dhënë për Kombinat, që njihen për Kombinat, për shëmbull, i vunë një rrugë Vangjel Çeço, ka qenë inxhinier i joni, dhe basketbollist i mirë, ai e meriton. Kanë vendosur emra kot më kot: Shaban Bardhoshi, Bubulina, Sheshi Garibaldi... Ç'lidhje ka Garibaldi me Kombinat? Ka çliruar Garibaldi Kombinat, çfarë bëri?"

Në këndvështrimin e Metit ashtu dhe të Agronit rrugët dhe sheshet duhet të mbajnë emrat e njëjzve që kanë dhënë për Kombinat si industri dhe komunitetin në tërësi. Për

8.

This report seeks to provide some lines about the identity profile of the Kombinat. Our data show us the delicate relationship that people have with urban space. The identity structure of the Kombinat is multi layered. It is articulated through the interweaving of the big history of the transformation processes of communism and post-communism in Albania along with the direct experience of that people have had with these macro processes. We cannot present definitive conclusions, but in people's narratives we see some basis on which they build their collective identity within this urban formations. We dwell with the narratives of those people whom describes themselves as autochthonous. The idea of autochthony is related to the history that the individual has with Komabinat as urban and industrial reality. The time frame, before and after 90, is set as the boarder by our interviewees to separate the old resident from the newcomers. Knowing the places, people and events serves as a mechanism to identify the old residents from the newcomers. From the place of creation of the Albanian working class, of the proletariansation of the peasant

8.

Ky raport kërkon të jap disa linja rreth profilit identitar të Kombinatit. Të dhënat tona na tregojnë raportin delikat që njerëzit kanë me hapësirën urbane. Fizionomia identitare e Kombinatit është shumë shtresore. Ajo artikullohet nëpërmjet ndërthurjes së historinë së madhe të proceseve shndërruese të komunizmit dhe post-komunizmit shqiptar me eksperiencën e drejtëpërdrejt të njerëzve me këto procese. Nuk mund të paraqesim përfundime apo konkluzione definitive, por te narracionet e njerëzve shohim disa baza mbi të cilën ata ngrejnë identitetin e tyre kolektivë në formacionet urbane. Ne u ndalem në narracionet e njëre të cilët vetë cilësohen si *kombinac autokton*. Ideja e autoktonisë lidhet me historinë që individit ka në këtë realitet urban. Ndarja para dhe pas 90-s është kufiri kohorë që të intervistuarit tanë vendosin mes vendasve dhe të ardhurëve. Po ashtu njohja e vendeve, njerëzve dhe ngjarje shërben si një mekanizëm për të ndarë "kombinacin" e vjetër nga të rinjtë. Nga vendi i krijimit të punëtorisë shqiptare, i proletarizimit të fshatarësisë dhe i gruas, nga një lagje punëtorësh, Kombinati sot është projektuar drejt ndryshimesh të

try, of man and women, from a working class neighborhood, Kombinati today is designed towards important changes that need to be observed in more detail in the future in order to understand the dynamics that will be created in the identity context of the people which will be face with gentrifying process and creations of new urban realities.

rëndësishme që kanë nevojë të vëzhgohem me më imtesi për të parë dinamikat që do të krijohen në rrafshin identitarë mes proceseve rikualifikuese (gentrifikuese) dhe banorëve të lagjes.